

education and vocational training]. Kyiv.

3. Kompaniezt, V. V. (2008). *Ludskiy capital Viznachennyi osoblivosti vidtvorenyy*. [Human capital: Definition, features, reproduction]. Harkiv.

4. Krotova, N. V. (2000). *Metodologiy upravleniy chelovecheskim kapitalom v sfere kulturi*. [Methodology of human capital management in the sphere of culture]. Moskwa.

5. Mandibura, V. O. (2009). *Ideologichna I obektivna skladovi ekonomichnoy teorii kapitalu*. [Ideological and objective components of the economic «theory of human capital»]. Kyiv.

6. *Naztionalna strategiy rozvitku osviti v Ukraini na 2012–2021 roki*. [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.

7. Romanova, O. V. (2013). *Ludskiy capital zk soztialno-ekonomichna ta oblikova kategoriy*. [Human capital as a socio-economic and accounting category]. Kyiv.

8. Suleimanova V. H. (2005). *Chelovecheskiy capital kak factor evropeiskoy ekonomicheskoy integratzii*. [Human Capital as a Factor for European Economic Integration]. Moskwa.

9. Sukhomlynskyj, V. O. (1977). *Sukhomlynskyj V. O. Vibrani tvori v 5 tomah*. [Selected works in five volumes]. Kyiv.

10. Sukhomlynskyj, V. O. *Sukhomlynskyj V. O pro profesiu vchitely*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://teacher.at.ua/publ/28-1-0-1441>

11. Sukhomlynskyj, V. O. (1976). *Zak vihovati spravzhnu ludinu*. [How to raise a real person]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГРИНЬОВА Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член-кореспондент Національної академії

педагогічних наук, заслужений працівник освіти України, член-кореспондент Міжнародної академії педагогічної освіти, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки України.

Наукові інтереси: проблеми науково-організаційної роботи з педагогіки, педагогічної майстерності, методики викладання біології, природознавства, управління навчальним закладом та управління проектами.

МОРОЗ Анастасія Валеріївна – студентка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,

Наукові інтереси: проблеми організаційної роботи в об'єднаних територіальних громадах.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

GRINOVA Marina Victorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Natural History Faculty of V. G. Korenenko National Academy of Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences, Honored Worker of Education of Ukraine, Member of the International Academy of Pedagogical Education, State Prize laureate in the field of science and technology of Ukraine.

Circle of scientific interests: problems of scientific and organizational work on pedagogy, pedagogical skills, methods of teaching biology, natural sciences, management of educational institutions and project management.

MOROZ Anastasiya Valerievna – student of the Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko

Circle of scientific interests: problems of organizational work in the united territorial communities.

Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор В. В. Радул

УДК 37.013:323.2

ОТИЧ Олена Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та міжнародних зв'язків ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-2686-2832>
ResearcherID is: R-1198-2018
e-mail: ndi-direktor@ukr.net

ІДЕЇ КОРДОЦЕНТРИЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Входження України до європейського освітнього простору принесло із собою як нові можливості для розвитку національної освіти, так і непередбачувані загрози національній безпеці в освітній сфері. Так, безперечним здобутком вітчизняної освіти є упровадження академічної

мобільності, оскільки воно розширює можливості учасників освітнього процесу щодо навчання, викладання, стажування чи проведення наукової діяльності, надаючи їм змогу здійснювати ці види діяльності у закладах освіти України та поза її межами [3]. Зворотним боком цього процесу (будьмо

відверті), стає зростання міграції в освітній сфері.

Зокрема, за результатами соціологічних досліджень, здійснених різними організаціями, близько 60 тис. українських студентів виїхало на навчання до сусідньої Польщі, 25 тис. – до Німеччини й до інших країн, причому це відбувається при надлишку місць у вітчизняних закладах вищої освіти. І, за оцінкою виконавчого директора аналітичного центру CEDOS Ігоря Стадного, тенденція освітньої міграції буде лише зростати.

З урахуванням результатів аналізу динаміки освітньої міграції Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України підготував прогноз, згідно з яким у наступні 45 років населення нашої країни скоротиться, як мінімум на 10 мільйонів. За оптимістичним сценарієм, молоді залишаться приблизно 4 млн. осіб, за песимістичним – лише 2,8 млн. Закономірним наслідком демографічного спаду стануть деструктивні зміни на ринку праці, зниження темпів економічного розвитку України, проблеми з наповненням державного бюджету, адже замість 10 млн. платників податків в державі, за прогнозом, залишаться лише 7 млн. [13].

Наслідки цих процесів можуть стати настільки руйнівними, що вчені порівнюють їх з вибухом бомби, адже держава, яка не має молоді, втрачає майбутнє, оскільки національна безпека будь-якої країни тісно пов'язана з людським капіталом. Величезна соціальна загроза, прихована у зростанні трудової й освітньої міграції, полягає, на думку сербського політолога Д. Калайча, в тому, що мігранти, обираючи за основу проектування життєвої траєкторії принцип «перекоти-поле», поступово втрачають національні корені й перетворюються на «економічних тварин», біороботів, які керуються у своєму житті лише економічним зиском і піддаються лише споживацьким інстинктам [2, с. 28; 7, с. 244].

З огляду на те, що сила чи слабкість людського капіталу безпосередньо залежать від стану національної освіти й того, що занепад освіти призводить до занепаду держави, проблема освітньої міграції підноситься сьогодні до рівня ключових проблем національної безпеки.

Привертаючи увагу до освіти як чинника національної безпеки, науковці Національного інституту стратегічних досліджень підготували аналітичну записку «Критерії національної безпеки в освітній сфері» [6]. Серед основних загроз національній безпеці, що мають високу вірогідність актуалізації у разі зволікання з подоланням негативних тенденцій в освіті, автори звертають особливу увагу на загрозу

громадянському суспільству – «загрозу для єдності і згуртованості нації». Вони зазначають: «Важлива й водночас специфічна для України проблема полягає у забезпеченні належного рівня патріотизму та опірності до ворожих впливів» [5]. Це стосується не лише фахівців з інформаційної безпеки, а й усіх громадян, особливо на територіях, невідконтрольованих нашої держави.

І все ж, незважаючи на об'єктивну зумовленість загрозливої ситуації в освітній сфері, вбачаємо її головною причиною те, що не в усіх наших співвітчизників «у серці живе Батьківщина», що, попри небувалий сплеск патріотизму й громадянськості, який демонструють захисники України та волонтери на передовій лінії фронту, не всі громадяни нашої держави, а особливо молодь, відчувають серцем співпричетність своєї долі до долі Батьківщини й свою відповідальність за її майбутнє. Інакше б, на наше переконання, не постало загрози освітньої міграції для національної безпеки України.

Вважаємо, що ця загроза значною мірою зумовлена й тим, що сучасна українська школа не повною мірою використовує кордоцентричний потенціал творчої спадщини видатних українських педагогів, серед яких особливого пошанування заслуговує ім'я Василя Сухомлинського.

Видатний український педагог-гуманіст, сторіччя з дня народження якого за рішенням ЮНЕСКО відзначає нині увесь світ, створив і довів на практиці ефективність системи громадянського виховання, в основу якої як краєугольні камені поклав концепти (або, як називає їх академік Ольга Сухомлинська, «константи»): «Краса», «Емоції й Почуття», «Радість», «Серце», «Любов».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів освітньої діяльності й творчої спадщини видатного педагога-гуманіста присвячено настільки велику кількість праць і наукових розвідок, що вони утворили цілий науковий напрям – сухомліністику. Так, одними з перших розпочали вивчати педагогічний досвід В. Сухомлинського Ю. Азаров, Т. Будняк, Л. Дворникова, К. Кривошеєнко, І. Кузьмичов, В. Лоскутов, М. Любицина, Г. Цурикова. Предметом їх дослідження були різні напрями виховної діяльності видатного педагога. Багатогранність творчого спадку В. Сухомлинського осмислена у широкому спектрі дисертаційних досліджень з проблем: лінгводидактичної спадщини видатного педагога (Л. Мамчур), формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. Сухомлинського (Г. Бондаренко), відображення у ній філософії дитинства (Т. Кочубей Т.), педагогічного

забезпечення успіху у навчанні молодших школярів у педагогічній системі В. Сухомлинського (Лі. Ткачук), формування цілісного виховного середовища у педагогічній спадщині В. Сухомлинського та ін. Значна кількість наукових праць присвячена відображенню педагогічної системи В. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених (О. Сараєва) і зарубіжній освітній практиці (Лі Цзихуа), а також порівняльному аналізу педагогічних ідей В. Сухомлинського і С. Френе (І. Суржикова), В. Сухомлинського і О. Захаренка (Н. Побірченко) та ін. Дуже трепетно зберігають пам'ять про видатного педагога й багато роблять для поширення його ідей члени Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, зокрема, академік О. Сухомлинська, яка не лише цілісно досліджує та узагальнює педагогічний доробок свого великого батька, але й аналізує еволюцію сприйняття його творчості у суспільстві та освітньому просторі [18].

Ознайомлення з науковими працями, що складають золотий фонд сухомліністики, може багато дати для розуміння внеску видатного педагога у виховання в серці громадян України любові до своєї Батьківщини. Втім, найкраще усвідомити педагогічні механізми формування громадянської свідомості особистості через почуття любові можна, занурюючись у світ педагогічних ідей самого Василя Сухомлинського.

Життєве кредо видатного педагога втілюється у словах: «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи відповідаю: любов до дітей» [17, с. 3].

Любов – це вершина виховної системи В. Сухомлинського. Вона проявляється стосовно Дитини, Людини, Природи, Батьківщини. А вивершується ця система через Серце, в якому Любов народжується і перетворюється на дієву творчу силу. І в цій ідеї Серця, відданого дітям, виявляється кордоцентричність виховної системи видатного педагога, що увібрала в себе ідеї філософії серця Д. Туптала, Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Юркевича, але знайшла свій неповторний спосіб їх реалізації.

Творча спадщина В. Сухомлинського ще чекає на свого дослідника, який би провів контент-аналіз змісту його праць з метою виявлення різних взаємозв'язків концепту «Серце» з іншими концептами, адже ці зв'язки проходять червоною ниткою крізь усі твори видатного педагога: наукові праці «Шлях до серця дитини», «Щоб у *серці* жила Батьківщина», «Батьківщина в *серці*»; найвідоміший твір «Серце віддаю дітям», який, за висловом самого автора, «присвячений

серцю педагога», описує пошуки ним педагогічних способів «відкриття шляху до *серця* дитини», «виховання у гармонії її розуму і *серця*» і в якому втілена найголовніша педагогічна істина: «щоб стати справжнім вихователем дітей, слід віддати їм своє *серце*».

Метою статті є обґрунтування могутнього потенціалу педагогіки серця В. Сухомлинського у забезпеченні національної безпеки України в освітній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні аспекти «сердечних» відносин пронизують зміст майже усіх праць В. Сухомлинського. Прикладами таких поєднань є сполучення: «пізнавати розумом і *серцем*»; «жити *серцем*, віддавати своє *серце*», «торкнутися сокровених куточків *сердця*», «відлунювати у *серці*», «брати близько до *серця*», «шляхетне *серце*, *сердечність* дитини», «пам'ять *серця* патріота», «захищати тендітне дитяче *серце* від зла», «закарбуватися в *серці* дитини», «розтопити крижинуку у дитячому *серці*», «*сердечні* стосунки між людьми». Разом з тим, у творах можна знайти й приклади негативної модальності «сердечних відносин»: «глибокий *сердечний* біль за іншу людину, *сердечні* рани, понівечене дитяче *серце*», або приклади, коли слово вчителя «не доходить до глибини *серця* вихованця».

Нерідко причиною цього стає, на думку В. Сухомлинського, абсолютизація педагогом значення знань. У зв'язку з цим він доводив, що «створити людину – не означає перекласти знання зі скарбниці мудрості в голови наших вихованців. ... Знання самі по собі – ще не моральність. Знання – ще не ідея й тим більше не переконаність» [16, с. 29]. Учні можуть усе знати про побут давніх спартанців, але не вмінити поводитися у громадянських місцях, не співвідносити свої вчинки, бажання з інтересами інших людей [16, с. 111–113]. Тому, вважає видатний педагог-гуманіст, знання – не мета, а лише засіб, інструмент формування особистості. А головним методом у цьому процесі є *педагогічний дотик до серця* вихованців.

У виховній системі В. Сухомлинського такий дотик є й основою громадянського виховання учнів. «Донести до серця високу моральну ідею – означає ввести підлітка у світ громадянського життя, давати йому громадянську радість служіння Батьківщині, суспільству», – пише він у праці «Народження громадянина» [18]. Це здійснюється через співчуття, проникнення до духовного світу іншої людини, відданість: «Дитяче серце має бути комусь, чомусь відданим. Якщо маленька людина не лишила частки свого серця у ляльці, конячці, плюшевому ведмедику, пташці, ніжній і незахисній квітці, деревці, улюбленій книзі – для неї недоступне глибоке почуття

людської дружби, вірності, відданості, прив'язаності» [18]. Своє виховне завдання видатний педагог-гуманіст вбачав у тому, щоб у віддачі серця між дитинством і підлітковим віком не було меж і кордонів, щоб сердечне багатство, накопичене у дитячі роки, не було розгублене з часом. Адже навіть праця, на його переконання, виховує лише тоді, коли у ній бере участь Серце – «без нього праця не виховує».

У виховній системі В. Сухомлинського Серце безпосередньо пов'язане із Красою. Обґрунтовуючи взаємозв'язок між ними, педагог-гуманіст пише: «Від того, як вихователь зуміє навчити своїх вихованців відчувати серцем внутрішній світ іншої людини, залежить духовна краса особистості». Механізм цього має психологічну природу: від сприймання краси – замилювання нею – вироблення емоційного відгуку на неї й чутливості до краси – до розуміння й відчуття серцем найтонших душевних переживань іншої людини – співчуття – співпереживання їй – співпричетності й небайдужості до неї.

Таким чином, краса зовнішня перетворюється у серці вихованців на красу внутрішню й спрямовує їх на сходження до моральних і духовних вершин. Саме тому концепт «Краса» у педагогічній системі В. Сухомлинського дуже часто поєднується з концептом «Висота». «Одухотворення, олюднення невід'ємно пов'язані з красою, з почуттям красивого й високого», – пише він у «Народженні громадянина» [18].

Важливу роль у цьому процесі педагог-гуманіст відводить слову вчителя-вихователя, зазначаючи, що сила слова вихователя, впливу слова на духовний світ вихованця, вміння «глаголом жечь сердца» залежить від того, яку емоційну культуру виховує співпереживання. Тому Школу радості він називає ще Школою співпереживання, або, Емоційною школою.

Розуміючи, що слова стають рушіями поведінки і дій вихованців лише тоді, коли вони перетворюються на їхні власні надбання, В. Сухомлинський зазначає, що вихователі молоді мають бачити перед собою не абстрактного, а живого, конкретного вихованця з його думками, досвідом, почуттями. Лише за цієї умови можна виховати справжнього громадянина, людину, яка і розумом і серцем утворює моральні й громадянські ідеї й втілює їх у своєму житті. «Місія вихователя полягає», – на його думку, – «в тому, щоб у роки дитинства й отрочества розвивати, облагороджувати у своїх вихованцях найтонші душевні, сердечні, нервові механізми, через які здійснюються відносини між особистістю й світом людини.

В дитинстві ці механізми дуже чутливі, їх треба берегти, не допускати огрубіння, примітивізму, морально-емоційної порожнечі» [19].

Ідеї видатного педагога щодо зв'язку емоційно-естетичного розвитку та громадянського виховання молоді знайшли відображення у Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, основними напрямками реалізації якої є громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Суголосним ідеям В. Сухомлинського є положення Стратегії щодо необхідності формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013–2014 роках, учасників антитерористичної операції (нині – операції об'єднаних сил).

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки зорієнтована на виховання в молоді почуття гордості за Україну, піднесення національної гідності, усвідомлення співпричетності своєї долі з долею свого народу та історичним поступом своєї держави, формування в молоді громадянського бачення світу.

Дороговказом у реалізації цієї Стратегії можуть слугувати ідеї В. Сухомлинського, викладені ним у книзі «Народження громадянина»: «Домогтися того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє і майбутнє Вітчизни... Без усвідомлення величної ідеї Батьківщини людина не може бачити часточку своєї рідної Вітчизни у рідному селі, у рідному місті, вона не відчуває гарячої потреби щось зробити для звеличення України... Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це основа почуття людської гідності. Той, у кому ви сформували ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому, навпаки – він прагнучим виявити себе лише в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства...» [18].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, виховати справжнього громадянина, патріота України можна лише через Серце, Душу, Любов, Красу. Саме у них приховується могутня сила протистояння загрозам національної безпеки в освітній сфері.

У зв'язку з цим сучасна школа, визначаючи свою виховну місію, має обирати за орієнтири настанови видатного педагога,

щоб з першого ж дня перебування вихованців у закладі освіти «навчати їх бачити красу, сприймати й переживати її. Переживання краси природи, людини, людських стосунків – могутній збудник думки. ... Лише той, хто вміє бачити красу, стає чутливим до музики слова, готовим сприймати ідею, втілену у слові, ... оскільки ідея, що несе в собі слово, розкривається перед людиною лише тоді, коли до її серця, до її душі доноситься краса» [15, с. 106]. *Й лише за цієї умови, на наше переконання, може реалізуватися ідея Дмитра Кабалецького «Прекрасне пробуджує добре» [4].*

Тож черпаймо сили для виховання громадянськості молодого покоління з глибокої й чистої криниці педагогічної творчості Василя Сухомлинського, щоб утамувати духовну спрагу української освіти, виховати гідних громадян України й забезпечити національну безпеку в освітній сфері!

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуються нами зі здійсненням контент-аналізу педагогічних творів В. Сухомлинського з метою виявлення основних типів взаємозв'язків, що вибудовуються від концепту «Серце» до інших концептів (констант) його педагогічної теорії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Г. Л. Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 18 с.
2. Вороб'єв В. В. Лингвокультурология. Теория и методы / В. В. Вороб'єв. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Електронний текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
4. Кабалецкий Д. Прекрасное пробуждает доброе / Дмитрий Кабалецкий. – М.: Педагогика, 1973. – 336 с.
5. Кочубей Т. Д. Філософія дитинства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: Дис. ... канд. пед. наук. – Умань, 2001. – 216 с.
6. Кузьменкова Ю. Б. От традиций культуры к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян / Ю. Б. Кузьменкова. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 316 с.
7. Ли Цихуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2005. – 19 с.
8. Малиношевський Р. В. Формування цілісного виховного середовища дитини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. – К., 2011. – 20 с.
9. Мамчур Л. І. Лингводидактична спадщина В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1998. – 18 с.
10. Пархета Л. П. Історіографія вивчення спадщини В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / Л. П. Пархета. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : file:///C:/Users/12/Downloads/vpm_2009_6_8.pdf. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
11. Побірченко Н. С. В. О. Сухомлинський та О. А. Захаренко: діалог через роки та відстані [Електронний ресурс] / Н. С. Побірченко. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_53/8.pdf. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
12. Сазонов К. Українську соціальну чекає колапс [Електронний ресурс] / Кирило Сазонов. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/columns/kyrylosazonov/ukrajinsku-socialku-chekaje-kolaps-373020.html>. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
13. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2007. – 23 с.
14. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
15. Суржикова І. А. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського і С. Френе (порівняльний аналіз): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2003. – 19 с.
16. Сухомлинский В. А. «Не только разумом, но и сердцем...»: сб. ст. и фрагментов из работ / В. Сухомлинский / сост. и авт. предисловия Л.В. Голованов. – 2-е изд. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 139 с.
17. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К.: Рад.школа, 1972. – 244 с.
18. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – Вибрані твори : в 5 т. [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.]. – Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3 – С.283-582.
19. Сухомлинська О. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років [Електронний ресурс] / Ольга Сухомлинська. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_al/manax/2012/2012_1_12.pdf. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
20. Ткачук Л. В. Педагогічне забезпечення успіху у навчанні молодших школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2001. – 19 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, G. L. (1999). *Formuvannya tvorchoyi osobistosti molodshogo shkolyara v pedagogichniy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Formation of a creative personality of a junior schoolboy in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky].

2. Vorobyov, V. V. (1997). *Lingvokulturologiya. Teoriya i metody*. [Lingvoculturology. Theory and methods]. Moskva: Izd-vo RUDN.

3. *Zakon Ukraini «Pro vischu osvitu»*. [Law of Ukraine «On Higher Education»] Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. Kabalevskiy, D. (1973). *Prekrasnoe probuzhdaet dobroe*. [The beautiful awakens the good]. Moskva: Pedagogika.

5. Kochubey, T. D. (2001). *Filosofiya ditinstva v pedagogichniy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [The philosophy of childhood in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky]. (Disertatsiya kandidata pedagogichnih nauk).

6. Kuzmenkova, Yu. B. (2005). *Ot traditsiyi kulturyi k normam rechevogo povedeniya britantsev, amerikantsev i rossiyan*. [From the traditions of culture to the standards of speech behavior of the British, Americans and Russians]. Moskva: Izd. dom GU VShE.

7. Li Tszihua. (2005). *Tvorche vikoristannya spadschini V. O. Sukhomlinskogo v KNR*. [Creative use of the legacy of V. O. Sukhomlinsky in the People's Republic of China]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

8. Malinoshevskiy, R. V. (2011). *Formuvannya tsil'nogo vihovnogo seredovischa ditini u pedagogichniy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Formation of a holistic educational environment of a child in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.05).

9. Mamchur, L. I. (1998). *Lingvodidaktichna spadschina V. O. Sukhomlinskogo*. [Linguodidactic legacy of V. O. Sukhomlinsky]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.02).

10. Parheta, L. P. (2009). *Istoriografiya vivchennya spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Historiography of the study of the legacy of V. O. Sukhomlinsky]. Rezhim dostupu: file:///C:/Users/12/Downloads/vpm_2009_6_8.pdf

11. Pobirchenko, N. S. V. O. *Sukhomlinskiy ta O. A. Zaharenko: dialog cherez roki ta vidstani*. [V. O. Sukhomlinsky and O. A. Zakharenko: dialogue through years and distances]. Rezhim dostupu : // http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_53/8.pdf

12. Sazonov, K. *Ukrayinsku sotsialnu chekae kolaps*. [Ukrainian social is waiting for collapse]. Rezhim dostupu : <http://glavcom.ua/columns/kyrylosazonov/ukrajinsku-socialku-chekaje-kolaps-373020.html>

13. Saraeva, O. V. (2007). *Pedagogichna sistema V. O. Sukhomlinskogo v naukovomu dorobku vitchiznyanih uchenih*. [V. A. Sukhomlinsky's pedagogical system in the scientific work of domestic

scientists]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

14. *Strategiya natsionalno-patriotichnogo viovannya ditey ta molodi na 2016–2020 roki*. (2015). [Strategy of national-patriotic upbringing of children and youth for 2016–2020]. Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>

15. Surzhikova I. A. (2003). *Pedagogichni ideyi V. O. Sukhomlinskogo I S. Frene (porivnyalnyi analiz)*. [Pedagogical ideas of V. Sukhomlinsky and S. Fren (comparative analysis)]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

16. Sukhomlinskiy V. A. (1990). *«Ne tolko razumom, no i serdsem...»: sb. st. i fragmentov iz rabot*. [«Not only by reason, but by heart ... »] Moskva: Molodaya gvardiya.

17. Sukhomlinskiy V. A. (1972). *Serdse otdayu detyam*. [I give my heart to the children]. Kyiv: Rad. shkola.

18. Sukhomlinskiy, V. O. (1976). *Narodzhennya gromadyanina. Vibrani tvori v 5 tomah (tom 3)*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

19. Sukhomlinska, O. (2012). *Deyaki aspekti evolyutsiyi spriynyattya tvorchosti V. O. Sukhomlinskogo: doroga dovzhinoyu v 40 rokiv*. [Some aspects of the evolution of the perception of creativity V. Sukhomlinsky: road length of 40 years]. Rezhim dostupu : https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_al/manax/2012/2012_1_12.pdf

20. Tkachuk, L. V. (2001). *Pedagogichne zabezpechennya uspihu u navchanni molodshih shkolyariv u tvorchiy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Pedagogical provision of success in the education of junior pupils in the creative heritage of V. O. Sukhomlinsky] (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОТИЧ Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та міжнародних зв'язків ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
Наукові інтереси: педагогічна естетика та етика, педагогічна майстерність, гуманізація освіти, розвитку творчої індивідуальності працівників освітньої галузі засобами мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ОТИЧ Олена Миколаївна – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific, Methodical Work and International Relations of the SHEI «University of Educational Management» NAES of Ukraine.

Circle of scientific interests: pedagogical aesthetics and ethics, pedagogical mastery, humanization of education, development of creative personality of the educational industry by means of art.

Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор А. М. Растрюгіна